

1942

Per Albin-torpet och Skogskojan

1942 Skogskojan

1942 Per Albin-torpet

1895 Fåboden

1956 Banvaktstugan

1895 Näsgården

1785 Lillhårdals-gården

1824 Tingshus Gästgiveri

1956 Macken

1895 Östersund Torget

1975 Det moderna samhället

1942 Skogskojan

Barnens Järnväg

Lusåflo-köjan

Busshållplats

Café Slalom

WC

Samevistet

Sylstugan, STF

Milkolond Barnens-Mejeri

Gröna vägen-torpet

Pensionärshuset

Villan

Farn myror-parken

Barnens Trafikskola

Restaurang Hov

Dansbattan

Tingskullen

Busshåll-plats

Hackasgården

Lill-Thomée

Gården & Persson Fotograf Oscar Olsson

Brunflo-logen

Scenen

Ellens Hus (administration)

Jamtli Vandrhem

Jamtli Kafe

Jamtli Butik

Bank

Brygghuset

Konsteljen

Nationalmuseum Jamtli

Entré

Museum

Innehållsförteckning

Jamtli Historieland	4
Kulturhistoriska gårdar och hus på Jamtli.....	4
Rollspel	4
Historievandringar	5
Barn för en dag	5
Per Albin-torpet.....	6
Personer i socknen som man kan prata om.....	7
Arbetarsmåbruken – ”Per Albin-torp”	8
Skogskojan.....	11
Krigsutbrottet – nya tider för skogen	13
Andra världskriget – och Sverige.....	14
Åren 1941 och 1942 – vad händer?	14
Midsommarkrisen.....	15
Vad visste man om Förintelsen 1942?	16
Finlands sak är vår!	16
Ransonering	17
Ransoneringskort – ett klurigt system!	19
Militärtjänstgöring	20
1940-talets könsnormer	21
Övriga kuriosa och information.....	22
Hur pratar man egentligen på 1940-talet?	22
Radio, tidning, kultur och sport	22
Din roll	24
Per Albin-torpet	24
Skogskojan	25
Relationen mellan Per Albin-torpet och Skogskojan.....	26
Barnens järnväg.....	26
Bakgrund	26
Säkerhet och lektips.....	27

Jamtli Historieland

Välkommen till Jamtli Historieland! På Jamtli Historieland använder vi levande rollspel som ett sätt att förmedla historia. Det innebär att besökarna som kommer möter människor som levde i förr i tiden – som just Du ska vara med att förverkliga! Vi hoppas att Du ska trivas!

Kulturhistoriska gårdar och hus på Jamtli

På Jamtli har vi flera kulturhistoriska gårdar och hus från olika årtal. Dessa är från olika ställen i Jämtland och Härjedalen. De flesta kulturhistoriska gårdar och hus befolkas på Historieland av aktörer och feriepraktikanter. Dessa är:

- 1785: Lillhärdaalsgården
- 1824: Gästgiveriet/ Tingshuset
- 1895: Torget, JP Gulle, Banken, Oscar Olssons ateljé, Brygghuset, Hackåsgården, Näsgården och Fäboden.
- 1942: Per Albin-torpet och Skogskojan
- 1956: Macken
- 1975: Gröna vågen torpet, Fem myror parken och Villan.

Se kartan i början för att se var dessa gårdar och hus är placerade på området. Det är förbjudet att gå till andra miljöer och hälsa på när ni är historiskt klädda. För Skogskojan och Per Albin-torpet är det tillåtet, eftersom ni är i samma årtal. Detta ska dock godkännas av era handledare.

Rollspel

Rollspelet är en central del i Jamtlis pedagogiska metod och sätt att förmedla historia. Vi låtsas alltså vara personer från olika årtal som bor och arbetar i de olika kulturhistoriska gårdarna och husen. Det ger besökarna en chans att kliva in i historien. Det är viktigt att du läser igenom detta material för att du ska kunna känna dig trygg med att låtsas vara en person som levde 1942, för att besökarna i sin tur ska upptäcka tiden och miljön.

Historia förmedlas i allt det som vi gör – genom kläderna vi bär, maten vi lagar, sysslorna vi utför och sakerna vi pratar om. Det är därför viktigt att komma ihåg att du lär besökarna historia genom:

- Det Du gör och hur Du gör det
- Vad Du pratar om och hur Du säger det
- Vilka kläder Du bär och hur Du betar dig

Varje dag du kommer till jobbet kommer du att ha minst en handledare på plats som också rollspelar. Handledaren är den som ger dig dina arbetsuppgifter och hjälper dig under dagen. Tillsammans skapar ni bilden av hur livet såg ut i Jämtlands län under året 1942.

Du kan alltid fråga dina handledare om du har frågor, de är här för att hjälpa dig.

Historievandringar

Varje dag på Historieland kommer det att finnas möjlighet för besökarna att gå på en historisk vandring. Dessa historiska vandringar kommer att komma förbi Per Albin-torpet och Skogskojan. Vandringarna leds av en "vandrare", som tar med besökarna till olika årtal och miljöer. När en vandring kommer till en kulturhistorisk gård eller hus, gör man ett kort rollspel eller aktivitet tillsammans med besökarna. Dina handledare är ansvarig för dessa och kommer närmare att berätta hur det går till. Ofta får du själv hjälpa till under dessa. Vandringarna kan vara både på svenska och engelska. Mer information om vandringar kommer dina handledare att berätta om.

Barn för en dag

Under sommaren finns det möjlighet för barn att anmäla sig för att vara med i ett kulturhistoriskt hus eller gård för en dag. De får låna kläder och de får ett nytt namn för att kunna vara med i rollspelet på gården. Det är två barn per hus under en dag. Barnen är i första hand dina handledares ansvar, men du kommer att hjälpa till. Det gäller att få barnen intresserade av att vara med i de dagliga sysslorna, så att de får chansen att prova på hur det var att vara barn 1942. De ska lockas med i gårdens aktiviteter och få en rolig och lärorik dag.

Obs! Det är inte alla kulturhistoriska hus och gårdar som tar hand om Barn för en dag. Det kan variera från olika somrar. Dina handledare kommer att berätta mer om vad som gäller just för denna sommar.

Per Albin-torpet

I torpet i byn Alanäs bor familjen Sture och Astrid Zetterström med sina barn. Alanäs ligger i norra Jämtland. Alanäs ligger vid Flåsjön i Strömsunds kommun. Grannbyar är Alanäset (som beskrivs som en livlig by), Gubbhögen, Harrsjön, Havsnäs och Järvsand.

På grund av kriget är många militärer placerade i just Alanäs. Gränsen mot Norge ligger bara några mil bort, men eftersom Norge är tyskockuperat finns istället en säkerhetszon som börjar strax utanför Alanäs. Ska man passera förbi den mot till exempel Gäddede måste man ha speciella papper som man visar upp för vakterna som står post dygnet runt.

Närmsta större ort är Strömsund. Hit går antingen Erikssons buss, eller så kan man åka postbussen. Det finns även en järnvägsstation i Flåsjön och på sjön trafikerar Viking och Aktiv (ångbåtar). Men allt man behöver finns i Alanäs, det är inte ofta man lämnar byn. Att resa till Strömsund är stort, men att åka ända till Östersund är större. Det hör inte vardagen till.

Personer i socknen som man kan prata om

Kyrkoherden:	D.T Sundell, Alanäs församling
Distriktssköterska:	Rut Björk
Barnmorska:	Stina Sjödin. Hon är gift med Sven som kör taxi. Han driver även kvarnen i byn.
Fjärdingsman (fjärsman):	O. E. Söderlund (ungefär som en polis)
Skomakare:	Hans-Olof Sjödin. Utför lagning och halvsulning
Sömmerska:	Anna Lidberg, kom och sydde i hemmen med sin symaskin på cykel.
Skräddarmästare:	Karl Magnus Näsström, skräddar kostymer, damdräkter, mm.
Stickerska:	Thorborg Larsson. Stickar kalsonger, undertröjor, tröjor och strumpor på sin rundsticksmaskin
Slaktare:	S. W. Näsström, bedriver boskapshandel och slakteri där det produceras falukorv, samt rökt och kokt medvurst.

Övrigt

Radiohandlare och reparatör E.B. Lidfors som även han kör taxi.

I byn finns en **gengasfabrik**. Alla bilar måste ha **gengasaggregat** då all bensin ska gå till militären.

Det finns ett café, Café Rödluvan. Det drivs av Emilia Johansson. På samma tomt finns en bensinmack, fast just nu utan bensin.

Konsum finns också som drivs av A.P. Wikström. **Här hämtar man ut sina ransoneringskort.**

Det finns två skolor: småskola 2–2 och folkskola för årskurs 3–6.

Kristidsnämnden finns i Gubbhögen och här basar Per-Johan Hansson.

Arbetarsmåbruken – ”Per Albin-torp”

Per Albin-torp är den folkliga benämningen på de **arbetarsmåbruk** som kom till genom ett beslut om statliga lån vid 1933 års riksdag. Det var resultatet av en uppgörelse mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet (dåtidens namn på Centerpartiet). Namnet Per Albin-torp kommer från den socialdemokratiska statsministern Per-Albin Hansson. Det blev en del av 1930-talets satsning på landsbygden. Ett av huvudmotiven var att skogsarbetare och likställda skulle få tillfälle till ökade inkomster genom jordbruk, samt bättre levnadsstandard. Dessa fick då möjlighet att ta ett lån som var statligt finansierat för att bygga ett hus med tillhörande ladugård.

Lånemöjligheterna hade stor betydelse i vårt län. Under åren 1933–1941 uppfördes drygt 1 200 arbetarsmåbruk, framför allt under de första åren kring 1930-talets mitt. De byggdes efter standardritningar och kom därför att se i stort sett likadana ut. I villkoren för lånen ingick att man skulle skaffa odlingsmark och uppföra ladugård. En inte alltid uttalad bitanke var att genom ladugårdsskötseln kunde hustrun bättre bidra till familjens försörjning.

Till en början skulle låneverksamheten handhas av kommunalnämnden, som skulle driva den i enlighet med **Egnahemsstyrelsens** rekommendationer. Folk började ansöka redan i juli 1933. Men i september samma år började Egnahemsstyrelsen att se som sin uppgift att främja en enhetlig tillämpning av lånebestämmelserna. De krävde att låneansökningarna skulle granskas. Även om besluten togs på kommunal nivå, kom verksamheten snart att centraliseras. Egnahemsstyrelsen startades 1929 för att stödja **Egnahemsrörelsen**, vilket var en folkrörelse med målet att ge arbetarklassen i Sverige ett eget och bättre boende. Egnahemsrörelsen tog fart under slutet av 1800-talet och hade under 1930-talet blivit mer standardiserat, mycket tack vare beslutet som togs av 1933 års riksdag om arbetarsmåbruk som då finansierades av staten och kommuner.

Egnahemsrörelsen och arbetarsmåbruken är en del av det svenska välfärdsbygget som påbörjades under 1930-talet.

För att ansöka om ett lån var man tvungen att lämna in ett lämplighetsintyg. Man skulle fylla de formella kraven på hur en låneansökan skulle se ut. Framför allt krävdes intyg på att man var nykter och skötsam, samt att man var en god arbetare. Intyg om nykterhet och skötsamhet utfärdades vanligtvis av några grannar eller av någon av kommunens förtroendevalda. Intyg om arbetsduglighet utfärdades av skogsbolagets arbetsledning och gav naturligtvis arbetsgivaren en stark position gentemot oppositionella arbetare. Det är dock okänt om hur många som fick avslag och det är sannolikt att det förekommit i någon större utsträckning.

De flesta lånen var på maximibeloppet **6000 kronor**. Av detta utgjorde **en tredjedel en amorteringsfri del**, medan det resterande skulle betalas av inom loppet av **30 år**. Man skulle således betala ungefär **140 kronor om året**. Även om det inte rörde sig om stora summor, var det ändå många som hade svårt att klara sina amorteringar. Kontantinkomster fick de flesta av småbrukarna bara genom vinterns skogsarbete och de pengarna skulle räcka till mycket. Man skulle köpa alla de varor som behövdes för familjens försörjning och som man inte kunde producera själv. En torpare berättade att man vanligen handlade på kredit hos Konsum. När man fick avlöning, var det bara att gå raka vägen till affären och betala sina skulder till handlaren. Sedan var det ingenting kvar av pengarna. Inkomsten skulle också räcka till skatten, till förnyelse av redskap, osv. Mot den bakgrunden är det inte märkligt att en del fick svårt att klara till och med de mycket blygsamma amorteringarna.

När man fick ett lån var också tanken att man skulle odla i marken som man köpt. Avsikten med arbetarsmåbruken var att främst skogsarbetare, som inte kunde räkna med att ha arbete under sommarhalvåret (eftersom man arbetade i skogen på vintern), istället skulle arbeta med jordbruket. Alla brukade dock inte jorden, då man kanske lyckades hitta annan inkomst under sommarhalvåret. Detta blev problem på kommunal nivå, eftersom brukandet av jorden var en del av avtalet.

Dock brukade det flesta jorden. En sköttes stor del av det vardagliga arbetet på torpet av kvinnan i familjen. Det tunga arbetet med att röja, odla upp och hässa hö var mannens uppgift. Djuren på gården var också till för att familjen skulle försörja sig på, så det var inte en storskalig bondgård. Man kunde ha 2–3 st. kor, höns, grisar, getter och kaniner. Under vinterhalvåret var det kvinnan i familjen som skötte djurhållningen.

Astrid och **Sture Zetterström** är ett småbrukarpar. De tog ett lån 1935 och byggde torpet på egen hand, med hjälp av familj och grannar. Sture arbetar som skogsarbetare på vintern och hjälper till på gården på sommaren. Astrid styr hushållet, djuren och odlingen året runt. Nu när året är 1942 är dock Sture inkallad till militärtjänstgöring. Ibland kommer han hem på permission.

På Per Albin-torpet kommer mycket av det som du precis har läst att handla om ert torp. Ni kommer att ha djur; höns, kaniner och två kor. Ni kommer också att ha en liten odling, som ni kan använda i matlagningen. Mycket av sysslorna består av att laga mat och ta hand om hushållet. Eftersom det är under kriget, är det ännu mer knapert när det kommer till varor, så det gäller att använda substitut och dryga ut! Mer om detta kommer du att läsa nedanför.

Skogskojan

Jämtlis skogsby består av en timmerbyggnad som är typisk under 1800-tals skogsarbete. Det är där ni som arbetar i skogskojan kommer att husera. Det finns även en mer modern och 1900-talskoja bakom timmerkojan som heter Lusarflokojan. Där finns ett litet kök och en sovsal. Varför den inte befolkas av historielandspersonal är delvis för att kolbullen lockar besökare. Kolbulle görs i timmerkojan. Men, kojan är inte historisk inkorrekt 1942. Det är ett sätt att visa hur förhållandena kunde se ut för skogsarbetarna under tiden, då kojorna varierade i standard när det blev ett större behov av skogsarbete. Besökarna kommer att slås av hur trångt och mörkt det är i skogskojan, de kommer även se hur ni lagar mat (kolbulle), se alla verktyg och hur dessa används.

Många vuxna och unga män arbetade i skogarna i Norrland. I början av 1860-talet ökade exporten av svenskt virke drastiskt. Ångsågar uppkom längsmed Norrlandskusten och virket från skogarna vid inlandet transporterades till sågarna genom flottning på älvar, sjöar och andra vattendrag. Detta medförde en exploatering av skogarna i norra Sverige. Skogarna i Norrland fylldes således under vintertid av hundratusentals skogsarbetare. Skogsarbetet skedde på vintern då det var lättare att transportera timmer och att röra sig från skiftena på vinterunderlaget. Avverkningen satte fart vid trettondagen och pågick framtill våren när vintervägarna inte gick att använda. De huvudsakliga vägarna gick från skiftena (där man avverkade) till avläggsplatserna vid vattendragen där flottningen skulle ske. Körarna plogade och vattnade basvägarna, på så sätt gled kälkarna med timmer bättre när hästarna drog lassen.

Flottningen påbörjades under våren och fortsatte under sommaren. Kolvedshuggningen skedde under sommaren och kunde vara mycket slitsamt i varma förhållanden fullt med mygg. Man utförde också skogsvård under barmarkssäsongen, såsom hyggesrensning, röjning och plantering.

Arbetsförhållandena var svåra och skogsarbetarna fick oftast dålig lön. Innan 1930-talet var det hästkörarna som betalade skogshuggarna i ackordlön, alltså utifrån arbetsinsats. Arbetarna kunde vara unga, gamla, starka och svaga. Därav kunde lönen variera, ju bättre insats desto högre lön. Under 1930-talet blev skogsföretagen arbetargivsansvariga. Detta innebar att skogsarbetarna fick kollektivavtal och lön direkt från företagen. Mer moderna skogskojor byggdes och kocklag med kocka infördes alltmer, vilket förbättrade tillvaron i skogsbruket. Skogskojan representerar således den äldre skogsnäringen, medan Lusaflskojan representerar den nyare eran.

För det mesta var det män som arbetade i skogen, men barn och kvinnor kunde även hjälpa till med körning av timmer samt med kvistning och barkning. Arbetsdagens längd berodde på ljuset. Det kunde variera mellan fyra och tolv timmar per dag. Huggarna arbetade dock med verktygsvård under kvällarna. Fram till slutet av 1800-talet gjordes trädfällningen med hjälp av yxa. Yxan var lite av ett allt-i-allo-verktyg, då det också användes som barkning, kvistning och förflyttning av trästockar. Ungefär mellan åren 1890–1910 användes tvåmanssågar/ stocksågar. Efter det kom timmersvansarna och bågsågarna, som var mer effektiva än de tidigare nämnda. Under samma period kom barkspaden, vilket gjorde det lättare vid barkningen och när timmersaxen kom blev det ytterligare lättare att lyfta timret. Barkspaden och yxan slipades och sågen filades.

Krigsutbrottet – nya tider för skogen

Skogskojan är för att visa hur historiskt viktig skogsnäringen har varit för Jämtland och Härjedalen men också hur det utfördes under kriget. Nu kanske du ställer dig frågan, var det inte på vintern som man främst arbetade i skogen? Jovisst! Men i och med krigets utbrott 1939 innebar att Sverige spärrades av från mycket av sin utrikeshandel och måste hitta ersättningar inom landet. Även inom skogsbruket. Skogen blev efterfrågad för fordonsbränsle (gengas), foder till djur och ved till städerna. Stenkol och koks (restprodukt från tillverkningen av stadsgas) värmden vid den här tiden städernas bostäder och drev industriernas ångpannor. Elektrifieringen av det statliga järnvägsnätet hade bara kommit halvvägs och på det omfattande privatbanenätet drogs tågen nästan uteslutande med kolgenererad ångkraft. Nu hade också bilismen utvecklats. Vid krigsutbrottet fanns en kvarts miljon bilar och många tusen bussar i Sverige som alla drevs med oljebaserade drivmedel. I och med kriget och den militära beredskapen, användes den olja som fanns till militären. Det är tydligt att i och med i princip det totala stoppet av import och export i och med krigsutbrottet fick stora konsekvenser för de oljebaserade drivmedlen och uppvärmningen av svenska hem. Skogen blev då en lösning!

Skogsägarföreningarna mobiliserade sina medlemmar för att röja och gallra fram den ved som behövdes. För att få fram de stora kvantiteter som behövdes skiftades en lag som reglerade avverkningarna i skogen och användningen av brännved. För att klara av detta uppdrag, att värma upp Sverige och driva fordon, kraftsamlade såväl myndigheter som människor. En stor del av den manliga befolkningen var inkallad i militärtjänstgöring. Arbetsmarknadskommissionen vädjade därför till 5 000 företag att avstå arbetskraft och istället skicka män till skogsarbete. Man rekryterade även i stor utsträckning arbetslösa industri- och byggarbetare till skogen. Samhällets syn på skogsarbete uppfattades som något som vem som helst kan utföra. Det stämmer givetvis inte, vilket den stora ökningen av skogsarbetsolyckor under tiden ett tecken på.

Arbetsförhållandena var även de svåra med dragiga hus, bristfälliga arbetskläder samt smällkalla vintrar under åren 1940–1942. Trots det, var krafttaget av skogsarbetet under krigsåren lyckat, då massvis människor har skogsarbetarna att tacka för att de inte frös ihjäl under krigsåren.

Andra världskriget – och Sverige

Andra världskriget bryter ut den **1 september 1939** när Nazityskland attackerar Polen. Adolf Hitler blev rikskansler i Tyskland 1933. Efter invaderingen av Polen går Frankrike och Storbritannien in i kriget mot Tyskland. Kriget kommer att utkämpas på flera olika kontinenter och pågår fram till våren 1945 av flera länder och alla stormakter. Stormakterna bildade motsatta militärallianser. Dessa utgjordes av **axelmakterna**: Tyskland, Italien och Japan och **de allierade**: Storbritannien, Frankrike, Sovjetunionen och USA.

Sverige var neutralt i kriget, men alla våra grannländer var inblandade. Danmark och Norge var ockuperade av Nazityskland och Finland strider mot Sovjetunionen. Därav påverkades Sverige på flera sätt, både vad gäller politiskt, militäriskt och i det vardagliga. Detta kommer att redogöras för nedan. Sverige regeras av en **samlingsregering** med representanter från de fyra största partierna: Socialdemokraterna, Bondeförbundet (senare Centerpartiet), Folkpartiet (senare Liberalerna) och Högern (senare Moderaterna). Socialdemokraten **Per-Albin Hansson** var statsminister. Samlingsregeringen tillträdde 13 december 1939 i strax efter att det finska vinterkriget bröt ut.

Sveriges kung heter **Gustaf V**. Han var gift med Victoria av Baden, alltså av tyskt ursprung. Hon dog 1930. Gustaf V var den sista i Sveriges kungaätt som utövade politisk makt.

Åren 1941 och 1942 – vad händer?

1941 och 1942 kan refereras till ”kommer ni ihåg i höstas/ vintras?”

1941 års svenska skörderesultat är det sämsta på 50 år. Maten som redan inte räcker till, räcker till färre ändå.

I september 1941 sprängs tre av svenska flottans jagare, förtöjda i Hårsfjädersn i Stockholm. 33 personer dödas och 17 skadas. Jagarna är *Klas Horn*, *Klas Uggle* och *Göteborg*. Sabotage misstänks men går inte att bevisa. Olyckan är en av de svåraste katastrofer någonsin inom det svenska försvaret i modern tid.

Oktober

Den 6 oktober – den amerikanska storfilmerna *Borta med Vinden* har svensk biopremiär. För första gången visas en fyra timmar lång film i Sverige. Den visas i Östersund.

November

Den 17 november förlängs den svenska militärtjänstgöringen från 175 till 450 dagar. Marinen och flygvapnet förstärks och pansar- och luftvärn blir egna truppinslag inom armén.

I Sverige invigs en affischkampanj ”**En svensk tiger**” som manar till tystnad och vaksamhet mot ryktesspridning. Det har sedan kommit att bli en symbol för Sveriges neutrala ställning i kriget.

December

Den 7 december utsätts större delen av USA:s StillaHAVSflotta **Pearl Harbor** på Hawaii för ett överraskande anfall av Japan. Det innebär att USA den 8 december går in i kriget på de allierades (Frankrike och Storbritannien) sida.

Den 13 december uppmäts den kallaste temperaturen någonsin i Sverige. -53 grader i Malgövik, Vilhelmina kommun. Vintrarna har gått till historien som ”**de kallades någonsin**”, mestadels beroende på att de i södra delarna slog köldrekord på löpande band. Köldrekord uppmättes

denna vinter även i Jönköping, Kalmar, Skara, Stockholm, Visby, Uppsala, Västerås, Västervik och Växsjö.

1942

Januari

Den 7 januari införs **textilransonering** i Sverige.

Februari

Den 26 februari slås köldrekord i hela Sverige, -35 grader i Skåne, vilket anses som 1900-talets kallaste dag i Sverige. På grund av kolbrist är det även kallt i hemmen och på fabrikerna. Detta är den tredje vintern i rad som det är köldrekord.

Mars

Den 26 mars inleds deportationerna av judar (och andra grupper) till Auschwitz. Detta blir dock mer allmänt känt senare.

Den 26 mars utkommer det första numret av den socialdemokratiska (startad av LO) Aftontidningen. Det är en motvikt mot den då mycket tyskvänliga Aftonbladet.

28 mars, då det råder kopparbrist i Sverige släpps rostade mynt av järn.

April

Den 24 april tillåts i tre dagar i svenska hyreshus. Bara i Stockholm kräver detta 12 000 kubikmeter ved.

Den 29 april bombar britterna Trondheim.

Den 30 april avrättas 18 unga norrmän som hämnd för att två tyska säkerhetspoliser dödats i ett bakhåll.

Maj.

I koncentrationslägret Birkenau gasas 1 500 män, kvinnor och barn ihjäl så fort de anlämt. Den första av många liknande händelser under kriget. Detta är något vi inte vet om 1942 dock.

Juni

Den 4 till 7 juni besegrar amerikanerna japanerna i slaget vid Midway, Japans större nederlag i kriget och vändpunkten i Stillahavskriget.

Den 5 juni förklarar USA krig mot Bulgarien, Ungern och Rumänien.

Den 7 juni vinner IFK Göteborg Fotbollsallsvenskan.

Juli

Den 1 juli springer **Gunder Hägg** en engelsk mil på nya världsrekorden 4.06,02. Detta är det första av totalt 9 världsrekord som den svenske löparen ska sätta under denna krigssommar. Ett av världsrekorden sker på Hovvallen i Östersund den 23 augusti. Gunder Hägg kommer från Hemsjö i Hällesjö socken, i östra Jämtland.

Den 24 juli bombar ett sovjetiskt flyg av misstag Borgholm på Öland. Ingen kommer till skada.

Midsommarkrisen

Midsommarkrisen 1941 beskrivs som en av de allvarligaste politiska kriserna i svensk historia. Det inträffade efter att Operation Barbarossa inletts och Tyskland går till angrepp mot Sovjetunionen den 22 juni 1941. Det var en politisk kris då den svenska neutraliteten på riktigt prövades. Tyskland och Finland krävde att Sverige skulle medge en transitering av tyska soldater mellan Norge och Sverige till Finland. Efter mycket om och men godkände Sverige

transiteringen, men detta väckte många konflikter såväl bland olika politiska åskådningar som folket. Å ena sidan ville man hjälpa sitt broderfolk i Finland mot Sovjetunionen, å andra sidan ville man inte ta ställning i kriget. Sedan fanns en rädsla av att bli attackerade av antingen Tyskland eller Storbritannien, och i förläningen bli ockuperade.

Vad visste man om Förintelsen 1942?

Flera besökare kommer att besöka er i sommar och eventuellt ställa frågor, eller vill informera er, om Förintelsen. Detta kan vara svårt att förhålla sig till, eftersom den vetskap som finns idag är inte densamma som var 1942.

När Hitler kom till makten 1933 i Tyskland blev förföljelserna av landets judar omfattande, bland annat genom Nürnberglagarna, där Tysklands judar framtogs sitt tyska medborgarskap. Många judar flydde landet. Men det blev desto svårare och det var heller inte många länder som inte tog emot tyska judiska flyktingar, däribland Sverige. Genomförandet av ”den slutgiltiga lösningen” från Nazityskland (det vill säga utrotandet av Europas judar) påbörjades 1941. 1942 är det året flest judar, romer, homosexuella och andra minoritetsgrupper som nazisterna ansåg var ”lägre stående raser”, skickades till koncentrationsläger. Allmänheten visste inte mycket om vilken stor omfattning detta skedde, men många visste att de deporterades österut till Polen.

Om besökare frågar er vad ni vet kan man alltid säga att man har ju läst om förföljelserna av judar och att dessa är förkastliga. Men att en skogsarbetare i kojan eller en inackorderad kusin i Alanäs vet vad Auschwitz är, är högst osannolikt. Kom också ihåg att detta är ett väldigt laddat ämne och är ett traumatiskt och fruktansvärt arv från Nazityskland. Därav går det heller inte att beskylla tyska turister för att vara nazister, även om de allra flesta – i synnerhet arbetarklassen som ni kommer att tillhöra – var skeptiska gentemot Tyskland under 1942. Ni måste bemöta alla besökare lika, därför är det en bra idé att inte göra en stor affär av att besökare råkar vara tyskar.

Finlands sak är vår!

Finlandskommittén ordnade med en frivilligkår med svenska män som reste till Finland och vinterkriget för att strida på finsk sida. Kommittén ordnade även insamlingar med kläder och annat som kunde skickas till finska behövande utifrån **”Finlands sak är vår!”**. Redan från 1939 tog Sverige emot finska barn från krigsdrabbade områden i Finland. De finska krigsbarnen placerades i svenska hem tills kriget var slut. En del återvände dock aldrig till Finland utan adopterades av sin svenska familj. Totalt kom 72 000 barn till Sverige från Finland, vilket är den största humanitära hjälp i form av barntransporter som någonsin gjorts i Sverige. Det gjordes även försök att göra en liknande insats, som påbörjades 1942, fast norska barn. Men detta kunde inte genomföras i samma utsträckning som i Finland, på grund av att Norge var ockuperat av Nazityskland, som motsatte sig auktionen. Därmed transporterades ungefär 200 barn som var sjuka i polio. Som vi kan se fanns en stark vilja att hjälpa grannländerna, men samma vilja att transportera exempelvis andra barn som utsatts för krigets fördärv i andra länder (som judiska barn) var inte lika stark.

Svenska Norgehjälpen

Sverige hjälpte dock Norge på andra sätt än att transportera barn till Sverige. **Svenska Norgehjälpen** bildades av olika ideella och politiska förbund. De bildade i sin tur små lokala föreningar som samlade in pengar, kläder, skor och mat som skickades till det ockuperade Norge.

Sedan strömmade många norska flyktingar till Sverige under kriget. Många kom genom fjället och därmed främst till Jämtland, Härjedalen, Värmland och Bohuslän. Totalt var det ungefär mellan 50 000 och 60 000 norska flyktingar som kom till Sverige under andra världskriget. Cirka 15 000 av dem tog sig genom gränsen via Jämtland och Härjedalen. Från början var det främst civila som flydde till Sverige och i början av ockupationen (1940–1941) avvisade de svenska myndigheterna norska flyktingar att stanna i Sverige. Sverige hade en restriktiv flyktingpolitik under tiden. 1942 då läget förvärrades i det ockuperade Norge, började allt fler politiska flyktingar att fly till Sverige. Detta kunde vara norrmän som var med i motståndsrörelsen och judiska norrmän. Från 1942 tilläts samtliga flyktar att stanna i Sverige.

Ransonering

Inom Sverige rådde det brist på kol som importerades för att användas till att värma upp husen och få varmvatten i ledningarna. Som sagt användes istället stora mängder ved som gjordes av skogsarbetarna. Det var värmen som prioriterades, därför fick man i städerna klara sig enbart med kallvatten i kranarna. Inför jul- och påskhelg kunde man få varmvatten någon dag.

Olja och bensen fanns knappt att få tag på. Bilarna byggdes istället om med gengas-aggregat som kunde drivas av småved.

Eftersom det rådde brist på mat i hela landet infördes **ransonering, ett mycket centralt begrepp för tiden så det är viktigt att lägga på minnet**. Man fick alltså bara köpa en viss mängd mat men då måste man ha speciella kuponger. Efter den tyska ockupationen av Danmark och Norge i april 1940 ransonerades kaffe, te, socker, kakao, mjöl, bröd, fläsk, ost, risgryn, matfett, stearinljus, köttvaror, grädde, tobak, salt, ägg och mycket annat. Även restaurangbesök krävde ransoneringskuponger. Köp av textilier var ransonerat från och med januari 1942, som

nämnt ovan. Även skor, männen fick köpa ett par nya skor om året, medan kvinnor fick köpa två par. Kaffet ransonerades ända fram till 1951, alltså 6 år efter att kriget tagit slut.

Även om Sverige hade en egen industri och många jordbruk saknades energi i form av kol och olja till fabriker och mejerier. Även gödsel till åkrarna var en bristvara, eftersom även det importerades. Trots att Sverige kunde handla med andra länder i och med neutraliteten, kunde inte varorna komma fram eftersom alla hav runtomkring oss var minerade. Flyget som transportmöjlighet fanns inte vid den här tiden.

Ransoneringskort – ett klurigt system!

Utifrån hur gammal man var och vad man hade för arbete hade man olika ransoner. Små barn hade mer mjölk medan en skogsarbetare hade mer fläsk. En yllejacka till en man krävde mer kuponger än en sommarklänning för en liten flicka. Hur stor ranson man hade av olika varor angavs på ett så kallat **ransoneringskort**. **Ransoneringskortet var personligt och fungerade ungefär som en legitimation.**

Utifrån ransoneringskortet kvitterade, vanligen mamman, ut familjens **ransoneringskuponger** hos **Kristidsstyrelsen**, som för Alanäs del låg i Gubbbhögen. Sedan fick de utifrån ransoneringskalender (som man kunde läsa i dagstidningen eller höra på radio) reda på vilka varor som tillgängliga just denna vecka, och hur många kuponger varan kostade. När man sedan gick till Konsum för att handla fick man betala i kuponger. Om kupongen var på 200 g fläskkött, men handlaren bara hade 100 g, fick man tillbaka växel i kuponger. Vissa veckor köpte man risgryn, andra veckor kakao, tredje veckan stearinljus, och så vidare. En stor fördel hade de familjer som själva hade ladugård med kor och höns och på så vis fick tillgång till mjölk, smör och ägg.

Handlarna hade sedan ett stort arbete med att redovisa alla kuponger till kristidsnämnden. Detta för att ingen – varken handlare eller enskilda – skulle få större ransoner än som var tillåtet.

Eftersom det var brist på mycket fanns det en svart marknad med varor. Den största handeln på svarta börsen gällde just ransoneringskuponger. Att handla på svarta börsen var olagligt.

Som ni märker var detta en stor omställning för vardagssvensken. Ännu värre var livsmedelssituationen i länder som var indragna i kriget. Som vi har sett hade de som bodde på en gård med eget jordbruk och boskap det desto lättare än de i städerna. Om man bodde nära naturen kunde även det ge möjligheter till mer mat i skafferiet. Att konservera mat var vanligt.

Man plockade bär, svamp, man fiskade och tog vara på andra naturresurser. Man provade nya recept på **surrogat**, vilket också är ett vanligt begrepp för tiden. Surrogat eller substitut innebär att recept som bestod av exempelvis nötkött (som var mycket ransonerat och därav inte tillhörde att man åt det ofta) kunde istället göras om på exempelvis gädda, som var lättare att få tag på. Framför allt om man bodde nära en sjö eller kände någon som fiskade. Man åt även mycket vegetariskt. Istället för köttfärsbiffar gjordes biffar på exempelvis rödbetor, osv. Det vanligaste, och vanskeligaste, surrogaten var på kaffe. Kaffet var hårt ransonerat och det finns flera recept på **kaffesurr** från tiden, som på cikoria, potatis, maskrosrötter eller vetekli. Detta kommer ni att erfara under er sommar på 1942. Trots att livsmedelsläget var knapert, var folkhälsan god under beredskapstiden.

Även andra produkter som textilier och kläder var ransonerat. Därför lappade och lagade man kläder som gått sönder. Man sydde om en bordsduk till en sommarklänning, stickade och stoppade strumpor och sydde om ett par byxor till kortbyxor till pojkar. Det gällde att vara kreativ och ”trolla med knäna”. På så vis är beredskapstiden en väldigt hållbar tid.

Militärtjänstgöring

När kriget bryter ut 1939 kallas i princip alla män ut i militärtjänstgöring. Grundutbildningen förlängs som högst till 450 dagar och mellan 35 000 och 40 000 värnpliktiga rycker in varje år. I stort sett alla princip krigsplacerade svenska män inkallas någon gång under beredskapstiden och som mest är 300 000 man inkallade samtidigt. Var männen placerades var hemligt. Därifrån kom det vanliga uttrycket ”någonstans i Sverige”.

1940-talets könsnormer

Könsnormer är under första delen av 1900-talet traditionella med tydligt uppdelade könsroller. Normen var att kvinnorna var de som tog hand om barnen och hushållet. Men om man tillhörde arbetarklassen arbetade kvinnor också i fabriker, men ofta var arbetsuppgifterna uppdelade så att kvinnor och män gjorde olika saker inom olika industrier. Under 1900-talet ökade arbetskraften av kvinnor, vilket kunde vara alltifrån att arbeta med sömnad, till affärsbiträde, till sekreterare. Kvinnors utbildningsnivå ökade också under 1900-talets första hälft, där många i de högre klasserna utbildade sig till exempelvis lärarinnor eller sjuksköterskor. På landsbygden hjälptes man åt på gården, men även där var rollerna uppdelade. Männen arbetade, som vi har sett, i skogen eller i industrier. Kvinnorna tog hand om hushåll och barn, samt om gården.

Under 1940-talet, då männen blev inkallade till militärtjänstgöring, behövde dock den inhemska produktionen fortgå. Eftersom många män som var inkallade arbetade i industrier, efterfrågades kvinnlig arbetskraft i mansdominerade industriarbeten. Kvinnor fick även arbeta med mansdominerade arbeten i jordbruket. I kampanjen "Landet kallar er" uppmanade kvinnor att arbeta med sådant de inte hade arbetat med innan. Därav kan man se beredskapstiden som en tid då könsnormer utmanades framför allt på arbetsmarknaden.

Kvinnor var också en del av försvaret. Det vanligaste var genom **Lottakåren**. Lottakåren var en frivillig hjälporganisation som grundades i Finland under första världskriget. 1924 grundades en svensk Lottakår. "Lottorna" hade arbetsuppgifter såväl inom det civila som inom försvaret. En central del av verksamheten var att utbilda, bland annat för kokvagnar, sjukvård och orientering. Man samlade också in pengar och kläder. Inte minst stickade de varma plagg till soldaterna under de kalla vintrarna under kriget. Lottakåren hjälpte till att ta emot flyktingar, främst krigsbarnen från Finland. Rent militärt övertog Lottorna kontorsjobb som värnpliktiga tidigare haft. Telefonsambands- och signaltjänster ansågs lämpliga för kvinnor. En stor del av luftbevakningen tilldelades kvinnor och Lottakåren. Detta innebar alltså att man lärde sig hur man skulle spana och larma om flygplan, som eventuellt kunde vara britterna eller tyskarnas, dök upp på svenskt territorium.

Trots att tiden var orolig och oviss, var det en samhällsanda där många kände att man ville dra sitt strå till stacken!

Övriga kuriosa och information

Hur pratar man egentligen på 1940-talet?

Att veta hur man ska prata i dåtiden är inte alltid så lätt att veta. Ett enkelt sätt är att läsa en bok, vilket man kan göra i roll, då får man en bra idé av hur man pratade på 1940-talet. En minnesregel är också att inte använda uttryck vi använder idag, som ”typ” och ”liksom”, även engelska slangord. Om någon frågar hur man mår kan man inte svara ”jo men jag mår typ bra”. Istället kan man säga ”Jag mår förträffligt bra, hur mår frun själv?”. Man kan vinna otroliga fördelar gentemot besökarna om man använder ett språkbruk med ord som de känner igen och kanske får en aha-upplevelse av. Detta kan ni diskutera med era handledare. Av dem finns det mycket att lära!

När ni möter besökare på Per-Albintorpet eller i Skogskojan niar ni dem inte, men eftersom ni heller inte känner dem duar ni dem inte. Istället titulerar man besökarna, till exempel ”Herrn”, ”Frun”, ”Fröken”, ”Unge herrn”, ”Direktören”, ”Magistern” och så vidare. Ni kan dua varandra, eftersom ni känner varandra. Det beror lite på vad era handledare säger och vilken relation ni har till dem.

Radio, tidning, kultur och sport

Radion är en central del i 1940-talets hem. Det är kring radion alla samlas för att lyssna på de senaste nyheterna (ofta om utvecklingen i kriget), samt lyssna på musiken. På Per-Albintorpet finns en radio som spelar varje dag. I 1942-talet finns även riktiga tidningar från året 1942, där tidningarna finns från nästan varje dag. Detta är ett mycket effektivt sätt att blanda in besökare i ett rollspel. Man kan visa tidningen och bara genom att besökarna ser att det är en tidsenlig tidning från dagens datum, sker där en aha-upplevelse! Där kan man också prata med besökarna om de har också läst om något som pågår. Exempelvis: ”Har ni sett att det går dåligt för tyskarna i Sovjet?” eller ”Har ni sett att Swing it magistern, går på biografen?” eller dylikt. Använd även tidningen för att läsa in er mer på tiden!

Musik

Här kommer en lista på populära musiker från 1940-talet:

- Ulla Billqvist. Hennes största dänga är ”Min Soldat” som kom 1940. Det är en sång som kom att definiera beredskapstiden, då den riktade sig till männen som låg i beredskap. Hon har andra låtar också, bland annat: ”Jag har en liten melodi”, ”Obligationsmarschen”, ”Det går över”, de två sistnämnde gjorde hon tillsammans med Gösta Jonsson.
- Alice Babs. En av Sveriges mest folkkära sångerska under 1940- och 1950-talet. Hennes låtskatt innefattar bland annat: ”Jitterbugg från söder”, ”Ett glatt humör”, ”Swing it Magistern” (som också är en film). Alice Babs var även skådespelerska.
- Evert Taube. Den mycket folkkäre vissångaren. ”Brevet från Lillan”, ”Flickan från Havanna”, ”Rosa på bal”, ”Sjösala vals”, med flera!
- Edvard Persson. ”Kalle på Spången” och ”Jag har bott vid en landsväg”.
- Sven-Olof Sandberg. Hans mest kända är ”Med dig i mina armar”.

Film

Här kommer en lista på filmer från 1940-talet

- Borta med vinden (1939)
- Trollkarlen från Oz (1939)
- Beredskapspojkar (1940)
- Swing it magistern! Där har Alice Babs en av huvudrollerna (1940).
- Än en gång Gösta Ekman (1940)
- Väst kustens hjältar (1940)
- Första divisionen (1941)
- Landstormens lilla argbigga (1941)
- Lärarinna på vift (1941)
- Dumbo (1941, Disney)
- Kalle Anka och Mussepigg (flera)

Att ni i era roller går på bio är inte vanligt, men det är alltid något ni kan prata om att ni vill göra! Det finns landsbiografer för tiden, men den största biografen i länet finns i Östersund.

Sport

Jämtlänningen **Gunder Hägg** sätter världsrekord på 1 500 meter på Stockholms stadion 1942. Han sätter även nytt världsrekord samma år på 5 000 meter i Göteborg.

8 mars vinner Västerås SK svenska mästerskapsfinalen i Bandy mot Skutskärs IF på Stockholms stadion.

Ligamästare i Fotboll i Sverige är IFK Göteborg.

13 mars blir Hammarby IF svenska mästare i Hockey, de vann mot Södertälje i finalen. Även den spelades på Stockholms stadion.

SM i alpint vinner i herrklassen Hans Hansson (Åre SLK) i slalom. Lagtävlingen vinner även Åre SLK. I damklassen vinner Britt Nilsson (Frösö IF). Lagtävlingen vinner Djurgårdens IF.

22 februari vinner Olle Wiklund Vasaloppet (IFK Bergvik). Kvinnor fick inte åka vasaloppet under 1940-talet. Det skulle dröja till 1979 till att kvinnor skulle få delta i Vasan.

SM i 3-milen vinner Alfred Dahlqvist (Östersunds SK).

Din roll

Bortsett från att inläsning på tiden är väldigt viktig för att du ska känna dig bekväm i miljön, är även utformandet av din roll. Eftersom du är placerad på antingen Per Albin-torpet eller Skogskojan, kommer det vara förutbestämt varför just din karaktär befinner dig där. Men det mesta kan du utforma själv, med hjälp av dina handledare. Under sommaren kommer besökare att fråga dig olika saker, inte sällan om dig själv. Då är det bra att kunna svara på det. Ni kommer att ha stor hjälp av era handledare, ni kommer att märka saker som de svarar som ni också kan använda. Vi hoppas även att detta inläsningsmaterial kan vara en inspirationskälla till något som just Du är intresserad av att utveckla genom din roll.

Per Albin-torpet

På Per Albin-torpet kommer dina uppgifter främst vara hushållssysslor på torpet. Eftersom Astrid och Sture är för unga för att ha tonårsbarn är ni inte deras barn. Era roller är således någon kusin till familjen, eller så är ni en inackorderad flicka från exempelvis Östersund. Kanske också genom någon släkting eller någon som ni känner. Att vara inackorderad var för att man skulle komma bort från stan där er familj kanske hade svårt att försörja er under kriget och då passade det bättre att vara inackorderad till en familj på landsbygden, där bättre livsmedelsmöjligheter fanns. Det var också ett sätt för unga tjejer att lära sig om hushåll och jordbruksförsörjning. Sen var det även passande för Astrid, eftersom hon behöver all hjälp hon kan få med gården nu när Sture är inkallad.

Varför just Du är i Alanäs 1942 kommer ni alltså att fastställa med hjälp av dina handledare. Ni kommer även att komma fram till ett tidsenligt namn tillsammans med dem. Det kan vara bra att tänka på vad just din roll är intresserad av. Vad är dina drömmar? Vill du bygga ett eget torp? Vill du flytta till Östersund? Eller kanske ännu längre söderut? Vill du utbilda dig? Vill du gå med i Lottakåren? Eller vill du allra helst bara gå på dans om lördagen och träffa stiliga karlar/ kvinnor? Du bör också tänka på vad dina intressen är 1942. Följer du krigets händelser? Är du sportintresserad? Vill du ta emot ett finskt krigsbarn? Gillar du hantverk? Har du någon sångare du gillar? Vill du hemskt gärna gå på biograf? Gillar du matlagning? Har du någon författare du gillar? Har du någon du brevväxlar med? Kanske någon skogshuggare i skogen?

Sådana saker kommer också att utvecklas under sommarens gång!

Skogskojan

Ditt syfte till varför just Du befinner dig i skogskojan är simpelt – du är där för arbete. Det är också där du bor sommaren 1942. Det Du kan fundera på är hur du har kommit dit. Har du ett långt släktled med skogsarbetare? Kanske arbetade din far i skogen? Din farfar osv. Kanske har Du arbetat i industrin men sökte arbete som skogshuggare? Eftersom ni troligen är för unga för ta militärtjänstgöring kan ni bidra med arbetskraft i skogen istället, men det kanske är så att din karaktär vill dra sitt strå till stacken och ta värvning?

Tillsammans med era handledare kommer ni att komma fram till ett tidsenligt namn tillsammans, samt lite bakgrund till var du kommer ifrån i länet, osv. Men det är bra att tänka på andra saker som karaktäriserar din roll. Vad är dina drömmar? Älskar du skogshuggarlivet? Vill du fortsätta att arbeta i skogen? Vill du bygga dig ett eget torp som Astrid och Sture? Vill du göra militärtjänstgöring? Vill du flytta till Strömsund? Till Östersund? Eller någon annanstans? Eller vill du bara allra helst åka på dans om lördagen och träffa en flicka? Du bör också tänka på vad dina intressen är 1942. Följer du krigets händelser? Vill du hjälpa norska flyktingar? Gillar du trähantverk? Är du sportintresserad? Har du någon sångare du gillar? Vill du hemskt gärna gå på biograf? Gillar du annan matlagning än kolbulle? Har du någon författare du gillar? Har du någon du brevväxlar med? Kanske någon på Per-Albintorpet?

Sådana saker kommer också att utvecklas under sommaren!

Relationen mellan Per Albin-torpet och Skogskojan

Ofta brukar Per Albin-torpet och Skogskojan ha någon relation som binder samman miljöerna. Det kan vara att kojan är Stures vanliga koja och att han har en släkting som arbetar där. Astrid kan även hon ha någon släkting som arbetar i skogskojan. Trots att Per Albin-torpet och kojan är långt ifrån varandra, vill vi ändå binda samman dem. Det brukar inte sällan vara bland annat genom brev som skickas mellan miljöerna, som man gärna får skicka med besökarna. Vi brukar ofta prata om varandra med besökarna, vilket blir roligt då de får de också en ingång när de besöker Per Albin-torpet och kojan!

Barnens järnväg

Detta behöver endast Du som är placerad i Skogskojan läsa!

Varje dag på Jamtli Historieland kommer det att gå en dressintur för barn. Detta är på specifika klockslag och är en del av Skogskojans arbetsuppgifter. **Detta görs alltid tillsammans med era handledare!**

Bakgrund

I slutet av 1800-talet fick människorna i Jämtlands län uppleva något nytt och omvälvande. Något som kom att betyda mycket för länets möjligheter att utvecklas och kommunicera med större delar av länet – järnvägen hade kommit!

Förutom allt som järnvägen innebar på längre sikt i form av ökad handel, befolkningstillväxt, snabbare transporter, ökad turism, osv., kunde man med egna ögon och öron direkt se och höra 1000-tals kilo stål ångade fram genom ett landskap där hästen tidigare varit den stora draghjälpen. Skillnaden var enorm.

Även den tid det tog att bygga järnvägen innebar nytt och spännande då rallarlaget kom till bygden. Allteftersom banan blev klar flyttade rallarlaget till nya platser. När järnvägen var klar fick ortsbefolkningen sedan möta en stor samling människor i nya yrken som hade anknytning till järnvägen på ett eller annat sätt. Här fanns lokförare, eldare, stinsar, konduktörer, banvakter, banmästare, baningenjören, osv.

Barnens Järnväg erbjuder barnen en liten inblick i vad det kunde innebära att arbeta på ett stort, svart ånglok. Här får de klättra och balansera, upptäcka detaljer, leka lokförare, spana efter faror på spåret, etc. Det vill säga loket erbjuds som en tematisk lekmiljö med inslag som förstärker känslan av järnvägens närvaro.

Parallellt med loket erbjuder vi också barnen att vid vissa klockslag vara med och även trampa en specialbyggd dressin på riktig räls. Dressinfärden erbjuder en mängd intryck som var och en förmodligen är nya för de flesta barn och vuxna. Här får de hjälp till att rangera dressin och vagnar på två vändskivor, växla in på två olika spår varav ett slutar med ett område för järnvägsbygge med lösa räls och slipers, plocka upp passagerare med vridit plåtsisten rätt, uppleva hur lätt ett tågset rullar när det är plant och hur tungt det blir så fort det börjar luta en aning, koppla vagnar och njuta av hjulens klonkande mot rälskarvarna.

Säkerhet och lektips

Vad som än händer, vilket väder det än är, hur många barn som än är ivriga eller hur många vuxna som än tränger sig;

Tänk på säkerheten!

- Ni arbetar alltid två – under färden går en bredvid den som cyklar, och en går längst bak och hjälper till att bromsa
- Barnet som cyklar måste **vara minst 140 cm lång för att nå ner**. Finns ingen så lång får en vuxen trampa, eller du själv.
- Inga kroppsdelar får vara utanför vagnarna. Placera gärna små barn med ryggen mot ”gallret” på vagnarnas kortsidor.
- Ingen får stå och åka, alla måste sitta ned. Om alla inte ryms, meddela att ni kör en extra tur direkt ni är tillbaka. Det är bättre än att knö in för många. Dessutom blir det tungt att trampa.
- Vid omrangering (vändning) vid övre vändskivan måste bromsen på bromsvagnen dras åt ordentligt när dressinen kopplas bort från vagnarna, annars kan de börja rulla om inte bromsen är åtdragen. Bromsen ska även dras åt på bromsvagnen när den står på vändskivan.

- Barnen får gärna hjälpa till vid omrangering men med största försiktighet. Inga fingrar och tår mellan den rörliga vändskivan och fasta rälsen. Använd alltid ”handtagen” när ni snurrar på vändskivan. Då har ni bättre uppsikt på det som händer runt er.
- ”Växelpекaren” på spåret pekar åt det håll man skall färdas eller kommer ifrån.
- Inga barn får stå eller sitta mellan vagnarna på skyddsplåtarna
- Lås alltid fast vagnar och dressin mellan tureorna och vid stängning.

Ta det alltid lugnt och metodiskt när du arbetar vid dressinen. Även om barnen och de vuxna är ivriga, så är det du som bestämmer tempot! Du är aldrig själv när du kör dressinen, en handledare finns alltid med!

Lektips!

Allt blir ju så mycket roligare när vuxna leker! Välj bland dessa förslag när du planerar upp dagen och de turer du ska köra. Antingen kan du ju välja att köra samma hela dagen, det är ju oftast olika barn varje tur. Eller så växlar du mellan följande tips.

Tänk på att det är förberedelse innan varje tur.

Allmänt. Välj själva hur mycket ni vill prata utifrån textmaterialet ni fått. Ni bör åtminstone presentera er som **banvakten**, och att detta är **din dressin**, som du använder till att inspektera de 3 km järnväg som är ditt ansvar, varje dag, dygnet runt för att säkerställa säkerheten och framkomligheten. Det kan handla om att upptäcka hinder på rälsen, släcka ev. gnistbrand efter lokets framfart etc.

Scenario 1, 2, 3 och 4 är upplägg som vi av erfarenhet vet fungerar men ni är givetvis fria att lägga till och dra bort efter den verklighet som råder.

1. EFTER STORMEN!

Förberedelser: Lägg ut hinder på spåret, t.ex. skyltar, grenar eller stenar. Räls och slipers läggs huller om buller vid järnvägsbygget.

Intro: Samla besökarna med tågpipan, finns i förrådet.
Välkomna barnen och fråga kort hur de mår, om de är nyfikna på att ge sig ut på spåret etc. Bara som en kort markering att vi har sett dem.

Presentera dig som banvaktare och förklara vad dina uppgifter är.
Presentera dressinen och dess funktion.

Avfärd: Presentera dagens uppdrag: Inspektera banan! Det har varit ett väldigt oväder och vi måste ut och rensa banan från farliga hinder samt upptäcka ev. åsknedslag och därmed tänkbara bränder. Alla måste hjälpa till, det är ett tungt arbete som väntar.

Utse ett eller flera barn som verkar vara lämpliga trampare. En kan cykla första biten, för att sedan bli avbytt.

Börja färden mot järnvägsbygget, inlandsbanan, där all räls, slipers och spadar måste läggas i fina travar efter ovädet.

Därefter backas vagnen tillbaka och växlas mot stora spåret. Stanna till och rensa spåret där så behövs på vägen upp mot vändskivan där vagnar och dressin omrangeras för tillbakafärd.

Vidare färd mot stationen för ett avslut.

Avslut Summera vad som hänt. Vilka saker har vi rensat upp, Tacka för hjälpen.

2. DJURSPANING

Förberedelser: Kontrollera att alla djur är på plats. Orre, bäver, björn, hare.

Intro: Samla besökarna med tågpipan.

Välkomna barnen och fråga kort hur de mår, om de är nyfikna på att ge sig ut på spåret etc. Bara som en kort markering att vi har sett dem.

Presentera dig som banvaktare och förklara vad dina uppgifter är.

Presentera dressinen och dess funktion.

Avfärd: Det har kommit ett brev från baningenjör Markström;

Till Banvaktaren vid Barnens Järnväg!

Det har kommit till min kännedom att det springer vilda djur och äventyrar säkerheten vid järnvägen. Enligt uppgift skall det röra sig om björnar, skogsfågel, harar och älgar. Jag beordrar härmed banvaktaren att undersöka saken och notera i vilken utsträckning uppgifterna äro riktiga. Jag förväntar mig en skriftlig rapport innan veckan är slut.

Baningenjör Markström

Dagens uppdrag: att leta och spana efter vilka och räkna hur många djur som gömmer sig längs spåret (flera av djuren går att flytta så att de inte alltid står på samma plats!).

Utse ett eller flera barn som verkar vara lämpliga trampare.

Börja färden mot järnvägsbygget, spana från vagnarna.

Därefter backas vagnen tillbaka och växlas mot stora spåret.

Gör naturliga stopp ca. 2 gånger under färden upp till övre vändskivan och spana. Vänd vagnar och dressin, låt barnen ge sig ut på ängen och leta... om de törs

Återsamling och hemfärd.

Avslut Hur många djur hittade vi, vad skall vi rapportera, var det farliga?
djur?

Tack för hjälpen!

3. JÄRNVÄGSBYGGE

Förberedelser: Placera all slipers och räls, samt spadar vid lastbryggan.

Intro: Samla besökarna med tågpipan.

Välkomna barnen och fråga kort hur de mår, om de är nyfikna på att ge sig ut på spåret etc. Bara som en kort markering att vi har sett dem.

Presentera dig som banvaktare och förklara vad dina uppgifter är.

Presentera dressinen och dess funktion.

Avfärd: Presentera dagens uppdrag: Hjälpa rallarna! Köra material till bygget av inlandsbanan. Nämn något om rallarna. T.ex. att de är de som bygger all räls, de arbetar mellan kl. 5 till 20.00, lön 2 kr dagen, maten de äter är potatis i lite salt vatten osv. Utse ett eller flera barn som verkar vara lämpliga trampare.

Börja färden mot lastbryggan där allt räls, slipers och spadar måste hämtas. Lasta ordentligt. Alla hjälps åt

Fortsätt upp till övre vändskivan, vänd och åk tillbaka,

Växla in mot järnvägsbygget, och backa upp. Lasta av räls och slipers i en ordnad hög. Trampa ner till vändskivan igen.

Avslut Har vi klarat vårt uppdrag? Hur gick det?

Tack för hjälpen!

4. DYNAMITJAKT!

Förberedelser:	Göm två stycken dynamitlådor, en vid järnvägsbyggarkullen, en ute ängen.
Intro:	Samla besökarna med tågpipan. Välkomna barnen och fråga kort hur de mår, om de är nyfikna på att ge sig ut på spåret etc. Bara som en kort markering att vi har sett dem. Presentera dig som banvaktare och förklara vad dina uppgifter är. Presentera dressinen och dess funktion.
Avfärd:	Presentera dagens uppdrag: Det har kommit ett brev! <i>Varning! Det som inte får hända har hänt! Det har ramlat av två lådor dynamit i närheten av "Björnhöjden". Ni måste genast hjälpa mig och mitt rallarlag att hämta tillbaka lådorna. Inte nog med att det är farligt! Vi ska ju spränga oss igenom grusåsen idag så att vi kan bygga vidare på rälsen!</i> <i>Men var försiktiga!</i> <i>Rallar-Nils</i> Vi måste hitta lådorna innan det händer en olycka! Visa hur en låda ser ut (den tredje lådan), öppna locket under stor försiktighet. Utse ett eller flera barn som verkar vara lämpliga trampare. Börja färden mot inlandsbanan, järnvägsbyggen, stanna, alla springer ut och letar Fortsätt upp till övre vändskivan, stanna i höjd med lastbryggan, alla springer ut och letar. Fortsätt mot övre vändskivan, stanna i höjd med ramsågen, alla springer ut och letar. När ni hittar lådorna måste alla snabbt samlas, sedan diskuterar ni vilka två som under största försiktighet hämtar lådan. Ev. backa dressinen på säkert avstånd. Lasta försiktigt och trampa vidare. Vänd och avsluta
Avslut	Har vi klarat vårt uppdrag? Hur gick det? Tack för hjälpen!